

ПРОБЛЕМИ ЗМІСТУ І МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Макроекономіка. Підручник

Андрій Гриценко

Василина Подлесна

Тема 27. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЦИКЛИ: ІСТОРИЧНІ ФОРМИ І ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

- 27.1. Історичні форми соціально-економічних циклів
- 27.2. Роль держави в антициклічному регулюванні економіки

Література

1. Бурда М., Виплош Ч. Макроекономіка: Учебник. – Изд. 2-е / Под ред. В.В. Лукашевича, К.А. Холодилина. – СПб: "Судостроение", 1998.
2. Коротчаев А.В., Халтурина Д.А., Божевольнов Ю.В. Законы истории. Вековые циклы и тысячелетние тренды. Демография. Экономика. Войны. – М.: "КомКнига", 2010. – С. 59–77.
3. Радіонова І.Ф., Бурлай Т.В., Алімпієв Є.В. Макроекономіка – 2: Навч. посібн. – К.: Кам'янець-Подільський: "Аксіома", 2010.
4. Тарасевич Л.С., Гребенников П.И., Леусский А.И. Макроекономіка: Учебник. – Изд. 6-е, испр. и доп. – М.: "Высшее образование", 2006.
5. Турчин П.В. Эмпирические закономерности в исторической динамике: вековые циклы // http://cliodynamics.info/PDF/GenRegs_Rus.pdf.

27.1. Історичні форми соціально-економічних циклів

Соціально-економічні цикли в доіндустріальну добу виявлялися у формі соціально-демографічних, політичних та інших циклів.

Господарські цикли були пов'язані з сезонністю сільськогосподарських робіт, кризи в них були випадковими й обумовлювалися екзогенними природними і політичними чинниками.

Соціально-демографічні цикли формувалися в розвинених аграрних суспільствах і супроводжувалися перенаселенням, що зумовлювало соціально-економічні кризи. Соціально-демографічні (столітні) цикли в аграрному суспільстві розглянуто в теорії народонаселення Т.Мальтуса. Основні положення мальтусіанської теорії полягають у такому: 1) біологі-

Гриценко Андрій Андрійович (agrytsenko@ief.org.ua), чл.-кор. НАНУ; заступник директора ДУ "Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України".

Подлесна Василина Георгіївна (podlesnw@mail.ru), канд. екон. наук, доц.; старший науковий співробітник відділу економічної теорії ДУ "Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України".

чна здатність людини до продовження роду перевершує її фізичну здатність збільшувати свої продовольчі ресурси; 2) ті або ті обмеження зростання населення – примусові чи попереджувальні – діють завжди; 3) кінцеву межу відтворювальної здатності населення визначає обмеження продовольчих ресурсів. Мальтус виявив невідповідність між темпами зростання населення і можливостями забезпечення його засобами існування і протиставив гіпотетичну здатність населення до зростання в певному темпі фактичній неможливості збільшувати продовольчі ресурси в тому самому темпі.

Унаслідок швидкого й успішного розвитку суспільства виникає перенаселення, за якого темпи зростання суспільного виробництва відстають від темпів демографічного зростання, тому в перспективі збільшення суспільного продукту на душу населення відбуватися не може. Таким чином створюється пастка, яка отримала назву мальтусіанської. Умовами формування мальтусіанської пастки можуть бути інновації або тимчасове скорочення чисельності населення, що відкриває можливості для підвищення темпів економічного зростання і тимчасового підвищення рівня життя, а це знову приводить до зниження смертності та підвищення народжуваності. Аграрні суспільства періодично опинялися в мальтусіанській пастці. Перспективи її подолання з'явилися з переходом до товарного господарства у країнах Північно-Західної Європи, першою чергою в Англії та Голландії. Вихід із цієї пастки європейські розвинені аграрні країни почали ще до промислового перевороту, а завершили вже в умовах індустріальної модернізації. Проте і в умовах постіндустріального суспільства локально виникають явища, подібні до мальтусіанської пастки. Деякі послідовники Т.Мальтуса беруть до уваги не тільки економічні та демографічні аспекти суспільного розвитку, а і соціально-політичні.

Останнім часом використовують математичне моделювання для обґрунтування столітніх демографічних циклів. Значний внесок у розроблення і розвиток цих моделей був зроблений С.Нефьодовим, П.Турчиним і С.Малковим. Результати досліджень, здійснених цими вченими, свідчать, що демографічні цикли були характерні для всіх складних аграрних систем. Для моделювання соціально-демографічної динаміки використовують логістичне рівняння Ферхюльста:

$$dn/dt = r(1-N/K)*N,$$

де N – чисельність популяції, K – несуча здатність землі, тобто максимальна кількість людей, виживання яких економіка відповідної країни може забезпечити за даного рівня технологічного розвитку, r – темпи зростання чисельності популяції в умовах відсутності ресурсних обмежень.

Результати застосування математичної моделі доіндустріальних демографічних циклів, розробленої С.Нефьодовим, у найстилішому вигляді подано на рисунку.

Висхідна логістична крива, що характеризує динаміку населення, і спадна крива, що характеризує споживання, відображають циклічний процес відтворення населення. Чисельність населення швидко збільшується, коли вдосталь ресурсів. Мірою зростання населення в умовах обмеженості ресурсів відбувається падіння раніше доволі високого споживання на душу населення. Зменшення споживання приводить до зменшення темпів зростання населення. Якщо відсутні запаси продовольства і

при цьому трапляються неврожаї, то згодом відбувається демографічна катастрофа – голод, епідемії, що веде до різкого зменшення кількості населення. Після демографічної катастрофи новий демографічний цикл починається зі зростання населення.

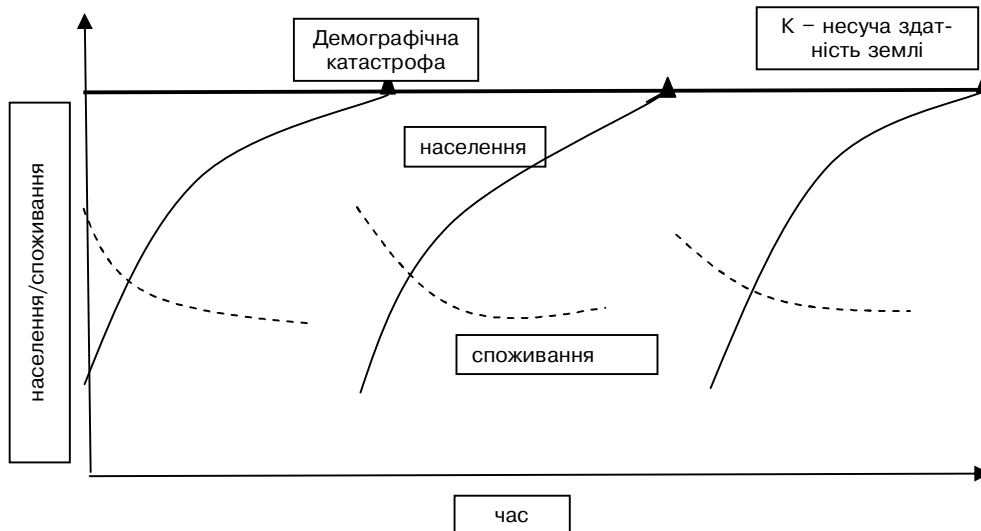

Рисунок. Логістична крива і крива душевого споживання

Соціально-демографічні цикли щільно пов'язані з політичними циклами. Такий взаємозв'язок можна спостерігати в концепціях циклічного розвитку суспільства, розроблених середньовічними арабськими мислителями. Зокрема, у працях Ібн Хальдуна описано цикл династичної ксенократичної держави, що становить 120 років – час життя трьох поколінь: батьки – діти – онуки. Розроблена Дж.Голстоуном уже в 1990-і роки концепція багато в чому є схожою з поглядами Ібн Хальдуна.

Стисло розвиток циклу у тлумаченні Дж.Голстоуна можна подати так: 1) надмір еліти, за якого для багатьох, хто претендує на елітний статус, не вистачає гідних місць; демографічне зростання призводить до збільшення державних видатків і скорочення податкових надходжень, 2) держава зазнає банкрутства й утрачає контроль над силовим апаратом, що веде до його розпаду; 3) політична нестабільність і антагонізм у суспільстві призводять до демографічної кризи і скорочення еліти, суспільство набуває нової рівноваги і цикл відновлюється. Період таких циклів складає два-три століття.

Сутність і механізм розвитку доіндустріальних політико-демографічних циклів відбито в низці моделей, розроблених П.Турчиним. Основним механізмом аграрних політико-демографічних циклів у них є взаємодія між елітами і селянами: зростання вище за певний рівень призводить до зменшення виробництва продовольства на душу населення, а також до надміру еліти і, зрештою, до глибокої кризи, супроводжуваної зменшенням кількості селян. Зменшена кількість виробників виявляється неспроможною підтримувати відтворення численної еліти, чисельність еліти зменшується і починається новий соціально-демографічний цикл.

Соціально-економічні цикли, ядром яких є економічна кон'юнктура, почали формуватися за часів капіталізму вільної конкуренції, коли товар-

но-грошові відносини стали пануючими економічними відносинами, що опосередковували всі господарські процеси. Наявність товарно-грошових відносин уможливує аналіз динаміки економічних процесів у вартісних показниках. Існування циклів цінової динаміки в середньовічній Європі довів Ф.Бродель. Він виокремив **чотири столітні цикли**. I цикл: 1250–1507 (1510) роки з максимумом у 1350-му; II цикл: 1507 (1510) – 1733 (1743) роки з максимумом у 1650-му; III цикл: 1733 (1743) – 1896 роки з максимумом у середині 1810-х; IV цикл: 1896 – ? з максимумом у середині 1970-х років. Найважливішими характеристиками довгострокових цінових коливань є такі: 1) у рамках кожного циклу, процеси підвищення і зниження цін, що змінюють один одного, мають кумулятивний характер; 2) цінові хвилі свідчать про формування ринкових мереж у результаті розвитку міжнародної торгівлі; 3) інтеграція торговельних зв'язків, активізація обмінних операцій сприяють формуванню єдиного ритму цін у різних країнах.

Об'єктивний характер цінових циклічних коливань підтверджують **чотири великі хвилі цінових революцій**:

- хвиля пізнього середньовіччя (1180–1350);
- "революція цін" XVI століття (1470–1650);
- інфляційні потрясіння епохи промислової революції та наполеонівських воєн (1730–1815);
- велика хвиля інфляції XX століття (1896–1996).

Існування цих цінових хвиль довели Д.Фішер і М.Верненго.

Перехід до індустріально-ринкової економіки, в якій головним орієнтиром економічної діяльності стає виробництво і капіталізація доданої вартості, породив новий вид соціально-економічних циклів – цикли накопичення капіталу. Системний цикл накопичення капіталу, що являє собою чергування фази матеріальної експансії капіталу і фази фінансової експансії, формується вже в період XV – початку XVII століть. Дж.Аррігі виокремлював **чотири системні цикли накопичення**, назви яких відповідають державам, у яких капіталістичні відносини в аналізований період розвивалися найдинамічніше:

- генуезький (XV – початок XVII століття);
- голландський (кінець XVI – третя чверть XVIII століття);
- британський (друга половина XVIII – початок XX століття);
- американський XVIII (кінець XIX століття – дотепер).

Зміна способів накопичення капіталу, тобто перехід від експансії капіталу у сфері виробництва і торгівлі до експансії капіталу у фінансовій сфері пов'язана з кризами, що свідчать про вичерпання можливостей зростання за рахунок розвитку виробництва і торгівлі.

У період розвитку британського системного циклу накопичення капіталу з'являється нова форма соціально-економічного циклу – **середньостроковий промисловий цикл**, який у подальшому отримав назву ділового циклу. Його найдраматичнішою і водночас циклоутворювальною фазою стала криза.

Перехід від мануфактурного виробництва до фабричного зумовив якісно новий рівень розвитку продуктивних сил суспільства. Відбулося різке збільшення масштабів виробництва, що породило передумови криз надвиробництва: зросли масштаби суспільного відтворення не забезпечу-

валися відповідним розширенням ринків збуту; структура відтворення національних економік виявилася неспроможною вчасно пристосовуватися до значно зрослих темпів суспільного відтворення, що спричинило структурні диспропорції як підставу економічної циклічності. Циклічні кризи як внутрішні, породжувані процесуючими суперечностями економічного характеру явища вперше почали відбуватися в Англії, де первинне накопичення капіталу здійснювалося у класичній формі, а промисловий переворот почався раніше, ніж в інших країнах. Першою циклічною кризою стала криза 1825 року. Попередні економічні кризи були нерегулярними і відбувалися під впливом якихось негараздів, війни або в періоди різкого переходу від війни до миру. Криза 1825 року відбувалася в мирний час, їй передувала економічний підйом. Найвідчутнішою вона спочатку була у сферах торгівлі та кредиту. Проте порушення відтворювального процесу в цих сферах призвело до того, що криза поширилася і на промисловість. Виявився щільний взаємозв'язок усіх складових капіталістичного суспільного виробництва. Порушення у кругообігу форм капіталу (грошової, товарної, виробничої) спричинило кризу всієї національної економіки. Провідною галуззю промисловості Англії того часу була бавовняна, яка формувала попит на продукцію машинобудування і створювала майже половину вартості експорту. Її занепад позначився на всій економіці. Фінансова детермінанта цієї кризи – масове створення акціонерних компаній із розроблення корисних копалин у країнах Нового світу, а також масштабне видавання позик державам Південної Америки, що отримали незалежність у 1810–1820-х роках.

Таким чином, для індустріальної доби була характерною особлива форма соціально-економічного циклу – середньостроковий промисловий цикл. Соціально-економічні цикли проявлялися у формі промислових циклів, оскільки сферою зародження і поширення економічних криз як циклоутворювального економічного процесу була саме промисловість.

Особливо яскраво циклічний характер промислового виробництва вперше виявився в бавовняній галузі в Англії, що доволі докладно проаналізовано К.Марксом у "Капіталі". Маркс визначив періоди застою і процвітання: впродовж перших 45 років розвитку (1770–1815), коли англійським фабрикантам належала монополія в застосуванні машин і монополія на світовому ринку, стан пригноблення або застою в бавовняній промисловості тривав 5 років, впродовж інших 48 років (1815–1863) було 20 років похвалення і процвітання і 28 років пригнобленого стану і застою (табл. 1).

Отже, за 48 років відбулося п'ять криз. Вони відіграли свою циклоутворювальну роль і в цей період розпочалося чотири повноцінні середньострокові промислові цикли.

Середньострокові цикли складаються в низку довгострокових підвищувальних і знижувальних хвиль економічної кон'юнктури. М.Кондратьєв вважав, що середні цикли ніби нанизуються на великі хвилі (табл. 2). В умовах знижувальної хвилі великого циклу М.Кондратьєва всі підвищувальні тенденції в розвитку середніх циклів послаблюються, а знижувальні підсилюються. А в умовах підвищувальної хвилі великого циклу підсилюються підвищувальні тенденції середніх циклів і послаблюються знижувальні.

Промисловість була матеріально-технічним базисом капіталістичної економіки в індустріальний період розвитку капіталізму і залишається в

постіндустріальний. Проте співвідношення вартості, виробленої в реальному секторі економіки, і вартості, виробленої у сфері послуг і фінансовому секторі, з переходом до постіндустріальної економіки змінилося. Про це можна судити, виходячи з динаміки фінансової глибини світової економіки. Наприклад, співвідношення вартості традиційних фінансових активів і світового ВВП збільшилося з 261% 1990 року до 356% 2010-го.

Таблиця 1

Економічна кон'юнктура в бавовняній галузі Англії в XIX столітті

Часовий період, роки	Економічна кон'юнктура бавовняної галузі
1815–1821	пригноблений стан
1822–1824	процвітання, значне розширення фабрик
1825–1826	криза, нестаток і заворушення серед робітників
1827	незначне поліпшення
1828	значне зростання кількості парових ткацьких верстатів і вивіз
1829	вивіз, особливо в Індію, перевершує всі минулі роки
1830	переповнення ринків, значний нестаток
1831–1833	безупинний пригноблений стан
1834	значне зростання кількості фабрик і поширення машинного виробництва, брак робочих рук, велике переселення сільськогосподарських робітників у фабричні округи через новий закон про бідних, масове залишення дітьми землеробських графств, торгівля білими рабами
1835–1836	велике процвітання, водночас вимирання ручних бавовняних ткачів від голоду
1837–1838	пригноблений стан і криза
1839	пожвавлення
1840	сильна депресія, заворушення, втручання військ
1841–1843	страждання фабричних робітників, масові звільнення, застосування військ проти протестувальників
1844	пожвавлення
1845	велике процвітання
1846	тривалий підйом, прояв симптомів зворотного руху
1847	криза, загальне зниження заробітної плати на 10% і більше
1848	пригноблений стан
1849	пожвавлення
1851	падіння товарних цін, низька заробітна плата, часті страйки,
1852	деяке поліпшення, продовження страйків, погрози фабрикантів увіз іноземних робітників
1853	зростаючий вивіз, восьмимісячний страйк, значний нестаток у Престоні
1854	процвітання, переповнені ринки
1855	звістки про банкрутства зі Сполучених Штатів, Канади, зі східноазійських ринків
1856	велике процвітання
1857	криза
1858	поліпшення
1859	велике процвітання, зростання кількості фабрик
1860	найвища точка розвитку англійської бавовняної промисловості, переповнені індійські, австралійські та інші ринки
1861	тимчасовий підйом, зворотний рух, Громадянська війна в Америці, бавовняний голод
1862–1863	повний крах

Складено на підставі даних: Маркс К. Капітал. – Т. 1. – М., 1969.

Тому поняття промислового циклу вже не відбиває сутність середньострокових циклічних коливань економіки. З 1970-х років на економічну динаміку підсилюється вплив спекулятивного капіталу.

Таблиця 2

Періодизація великих циклів М.Кондратьєва і циклічних криз

Порядковий номер великого циклу	Період розвитку великого циклу економічної кон'юнктури, роки	Економічні кризи
I	з кінця 1780-х до 1844–1851	1825– перша циклічна криза 1836–1837 1847
II	з 1844–1855 до 1890–1896	1857 – перша світова криза 1866 1873 – світова криза 1882 1890–1893
III	з 1891–1896 до середини 1940-х	1900–1903 1907 1920 1929–1933 – світова криза 1937–1938
IV	з середини 1940-х до початку 1980-х	1948–1949 1953–1954 1957–1958 1960–1961 1966–1967 1974–1975 – світова криза 1979–1982
V	з початку 1980-х до кінця 2010-х – ?	1990–1993 1994–1995 1997 – азійська криза 1998 – російська криза 1999 – бразильська криза 2001–2002 – криза інтернет-компаній, аргентинська криза з 2008-го – світова економічна криза

Складено на підставі даних: Кондратьєв Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды. – М., 2002; Пантин В.И. Мировые циклы и перспективы России в первой половине XXI века: основные вызовы и возможные ответы. – Дубна, 2009; Гринин Л.Е., Коротаев А.В. Глобальный кризис в ретроспективе. Краткая история подъёмов и кризисов: от Ликурга до Алана Гринспена. – Изд. 2-е. – М., 2012.

Промислові цикли залишаються важливою складовою циклічного процесу в економіці, але дедалі більшого значення набувають циклічні коливання фінансової системи. У XIX–XXI століттях у світовій економіці формувалися довгі цикли зміни вартості фінансових активів і фінансової активності. Фінансова сфера привертала увагу вчених ще на етапі формування теорій циклічності економіки. М.Кондратьєв досліджував цінову динаміку і динаміку показників, що характеризують обсяги виробництва і торговельний обіг. Він виявив довгострокову циклічну динаміку відсотка на капітал, проаналізувавши зміну твердодохідних фондових паперів в Англії та Франції за період з 1815-го по 1920 роки. Великі цикли економічної кон'юнктури і циклічна зміна вартості фінансових активів певним чином є взаємозалежними.

З кінця XIX століття розвиток фондових ринків демонструє довгострокову циклічну динаміку (табл. 3). При цьому середня тривалість циклу становить близько 30 років.

Особливою формою циклічності сучасної ринкової економіки стали **політичні ділові цикли**.

Таблиця 3

Кон'юнктура світового фондового ринку

Порядковий номер тривалої (~ 30 років) хвилі	Характеристика економічної кон'юнктури	Стан світового фондового ринку
Перша хвиля	економічний підйом із середини 1890-х років до 1914–1916	2/3 ринків акцій демонстрували зростання
	післявоєнний спад у 1917–1921 роках	падіння 100% ринків
Друга хвиля	економічний підйом у 1920-х роках – на початку 1930-х	2/3 ринків акцій мають підвищувальну кон'юнктуру
	криза 1930-х років – післявоєнний спад 1940-х	негативна динаміка 87% ринків акцій
Третя хвиля	зростання індустріальних економік у 1950–1960-х роках	зростання 94% ринків акцій у 1950-х роках, 60% – у 1960-х
	економічний спад у 1970-х роках	падіння 94% ринків акцій
Четверта хвиля	підвищувальний рух економіки в 1980-х роках – середині 1990-х	у середині 1990-х років 66% ринків акцій мали підвищувальну кон'юнктуру
	розбалансування економіки в 1997–2010 роках	знижувальна динаміка фінансових ринків розвинених країн, кризи ринків, що формуються (1997–1998), криза інтернет-компаній у 2001–2002 роках, зростання вартості фінансових активів на зламі 2002–2003 років, криза 2007–2009 років

Складено на підставі даних: Миркин Я.М. Финансовое будущее России: экстремумы, бумы, системные риски. – М., 2011.

В.Нордхаус 1975 року використав криву Філіпса для доказу того, що передвиборний період супроводжується індустріальним зростанням і високою інфляцією, а після виборів настає рецесія зі зниженою інфляцією. Політичні цикли відбиваються на фіскальній політиці держави. Перед виборами здійснюється розширювальна фіскальна політика, після виборів фіскальна політика стає жорсткішою. Активність уряду є мінімальною в середині циклу і максимальною напередодні чергових виборів.

У поляризованій політичній системі вибори породжують партійні ділові цикли, тому що економічна політика суттєво змінюється з приходом до влади нової партії. Для урядів, сформованих лівими партіями, є характерною кейнсіанська економічна політика, а для урядів із правим ухилом – монетаристська. Зміна економічної політики впливає на ділову активність і, відповідно, на економічну кон'юнктуру.

27.2. Роль держави в антициклічному регулюванні економіки

Соціально-економічні цикли – форма розвитку ринкової економіки. Держава як найважливіший суспільний інститут не може перебувати осторонь від проблем, породжуваних циклічними кризами. Від того, наскільки далекоглядною є економічна політика держави в умовах підвищувальної економічної кон'юнктури, залежить спроможність національної

економіки подолати кризовий період із найменшими економічними, соціальними і політичними витратами.

Держава, намагаючись протидіяти циклічним коливанням економіки, здійснює антициклічну економічну політику. Проте в низці випадків через недосконалість її механізмів політика виявляється проциклічною. Це відбувається, коли економічна політика стимулює зростання навіть в умовах високих темпів або коли стримує зростання в умовах темпів, що знижуються. Проциклічність економічної політики часто визнають постфактум, вона є результатом прорахунків економічних теоретиків, що впливають на ухвалення рішень у сфері економічної політики держави, а також інститутів державної влади і центрального банку.

Антициклічна (стабілізаційна) економічна політика держави спрямована на забезпечення збалансованого економічного зростання навіть шляхом стримування економічного буму і ґрунтується на застосуванні інструментів, що згладжують циклічні коливання економіки. На думку Дж.Тобіна, стабілізаційна політика є макроекономічною політикою в короткостроковому періоді.

Для правильного ухвалення рішень у сфері антициклічної політики необхідний моніторинг макроекономічних показників, що характеризують економічну кон'юнктуру. Макроекономічні змінні за критерієм їх реакції на економічну кон'юнктуру поділяють на проциклічні, контрциклічні й ациклічні.

Проциклічні макроекономічні змінні демонструють зростання під час економічного підйому і пожвавлення, а під час кризи і спаду – падіння (наприклад, обсяг виробництва, прибуток, грошова маса).

Контрциклічні макроекономічні змінні виявляють протилежні властивості: зростають під час економічної кризи і спаду і знижуються під час підйому і пожвавлення (наприклад, рівень безробіття, товарно-матеріальні цінності).

Ациклічні макроекономічні змінні слабо пов'язані зі зміною фаз економічного циклу.

Завдання інституту держави – забезпечення умов для стабільного економічного зростання. Антициклічна політика полягає у впливі держави на сукупний попит або на сукупну пропозицію або ж одночасно на сукупний попит і сукупну пропозицію для забезпечення їх динамічної рівноваги за дотримання бажаних значень зайнятості, рівня цін, зростання доходів. Найважливішими складовими державної антициклічної політики є податково-бюджетна і грошово-кредитна політики.

Сьогодні теоретичну базу державної антициклічної політики визначають неокейнсіанський і неоконсервативний напрями економічної думки. Спільним для неокейнсіанців і неоконсерваторів є визнання здатності держави згладжувати циклічні коливання економіки. При цьому неокейнсіанці рекомендують орієнтувати державну економічну політику на регулювання сукупного попиту за допомоги фіскальної політики, а неокласики – на регулювання пропозиції за допомоги створення економічних стимулів діяльності суб'єктів господарювання. Неокейнсіанці пріоритетною вважають податково-бюджетну антициклічну політику, приділяючи велику увагу державним видаткам і податкам, а неоконсерватори, першою чергою монетаристи, як ефективнішу визнають грошово-кредитну, концентруючись на проблемах регулювання грошової маси.

Дефіцит державного бюджету і державний борг є наслідком стабілізаційної політики в короткостроковому періоді, проте ця політика, сприяючи зростанню національного доходу під час спаду і стримуючи його зростання у фазі підйому, забезпечує збалансованість державного бюджету і зменшення державного боргу в довгостроковому періоді. Для подолання короткострокових циклічних коливань застосуємо принцип згладжування державних видатків і податків, який слугує також інструментом згладжування споживання. Цей принцип має велике значення для податково-бюджетної політики. За несприятливої економічної кон'юнктури, коли доходи держбюджету і спроможність громадян і суб'єктів господарювання платити податки знижується, треба не знижувати державні видатки, а фінансувати короткочасне зниження податкових надходжень шляхом внутрішньої або зовнішньої позики. В умовах підвищувальної економічної кон'юнктури, коли оподатковувані доходи зростають, необхідно збільшувати державні заощадження, тобто держава має діяти, як і будь-який інший економічний суб'єкт. На короткострокові циклічні коливання економіки держава має реагувати, запозичаючи в умовах спаду і зберігаючи в умовах підйому, але не підвищуючи податки.

Антициклічна політика держави пов'язана з управлінням державним бюджетом і пропозицією грошей. Прагнення мати збалансований бюджет незалежно від економічної кон'юнктури підсилює кон'юнктурні коливання. Скорочення державних видатків, обумовлене зниженням податкових надходжень у держбюджет, стримує вихід економіки з кризи, повне витрачання зрослих доходів держбюджету під час економічного підйому призводить до "перегріву" економіки. Тому зусилля щодо забезпечення щорічно збалансованого державного бюджету перешкоджають здійсненню ефективної стабілізаційної політики.

Особливу антициклічну роль податково-бюджетної політики виявлено в концепції вбудованих стабілізаторів, розробленій Е.Хансеном. Вбудовані стабілізатори призначені для автоматичного згладжування економічних коливань і формуються завдяки цілеспрямованій економічній політиці держави.

Вбудовані (автоматичні) стабілізатори діють як економічні інструменти, що автоматично реагують на зміну економічної кон'юнктури і забезпечують економічну стабілізацію. Вбудовані стабілізатори – це прогресивний податок, допомоги у зв'язку з безробіттям, субсидії фермерам. Згідно з концепцією вбудованих стабілізаторів, за економічного спаду сума податкових надходжень має автоматично зменшуватися, а соціально орієнтовані державні видатки збільшуватися. В умовах підвищувальної економічної кон'юнктури податкові надходження збільшуються, що забезпечується прогресивним оподаткуванням особистих доходів і доходів фірм.

Монетаристи стверджують, що пропозиція грошей є головною детермінантою короткострокових змін ВВП і довгострокових змін цін, ціни і заробітна плата відносно гнучкі, приватний сектор стабільний. Базисним елементом монетаристського підходу є монетарне правило, яке полягає в тому, що оптимальна монетарна політика ґрунтується на зростанні пропозиції грошей сталими темпами, і ці темпи зберігаються за всіх економічних умов. Монетаристи переконані, що сталий темп зростання грошей

(3–5% щорічно) здатен подолати нестабільність економіки, пов'язану з мінливістю монетарної політики.

Антициклічна (стабілізаційна) політика держави постійно еволюціонує. В умовах домінування кейнсівської економічної теорії антициклічне регулювання економіки здійснювалося за допомоги фіскальної політики і було спрямоване на регулювання сукупного попиту. На початку 1980-х років, коли відбувся неоконсервативний поворот в економіці та політиці провідних країн, акценти змістилися у сферу монетарної політики. Сучасна антициклічна політика має еkleктичний характер і включає як неокейнсівські, так і неоконсервативні підходи.

Надійшла в редакцію 16.02.2015 р.

MACROECONOMICS. TEXTBOOK

Topic 27. SOCIO-ECONOMIC CYCLES: HISTORICAL FORMS AND STATE REGULATION

Andrii Hrytsenko, Vasylyna Podliesna

Author affiliation: A. Hrytsenko, Corresponding Member of NAS of Ukraine, Deputy Director Email: agrytsenko@ief.org.ua.

V. Podliesna, PhD in Economics, Senior Researcher Institute for Economics and Forecasting Email: podlesnw@mail.ru.